

УДК 027.7(477-25)''18-19'':002.2

З. Б. Афанасьєва
*Національна бібліотека України
імені В. І. Вернадського*

**БІБЛІОТЕКИ ВИЩИХ НАВЧАЛЬНИХ ЗАКЛАДІВ
м. КИЄВА СЕРЕДИНИ ХІХ – ПОЧАТКУ ХХ ст.: ІСТОРИКО-
КНИГОЗНАВЧЕ ДОСЛІДЖЕННЯ (НА ПРИКЛАДІ
КНИГОЗБІРЕНЬ ІНСТИТУТУ ШЛЯХЕТНИХ ДІВЧАТ
ТА ПОЛІТЕХНІЧНОГО ІНСТИТУТУ)**

Розглянуто заснування та функціонування бібліотек Інституту шляхетних дівчат та Політехнічного інституту, охарактеризовано їх фундаментальні та спеціалізовані фонди, проаналізовано організацію їх комплектування та складкнигозбірень.

Ключові слова: бібліотека, вищі навчальні заклади, Інститут шляхетних дівчат, Політехнічний інститут, бібліотекар, комплектування, обслуговування читачів.

Провідними центрами освіти середини ХІХ – початку ХХ ст. на українських землях були великі міста, і, насамперед, Київ. Саме на його прикладі можна скласти уявлення про мережу навчальних закладів різних типів та рівнів, що виникли і функціонували до утвердження радянської влади в Україні.

Система вищої освіти на території України складалася з університетів та вищих спеціальних закладів, вищих жіночих курсів, закладів вищої духовної освіти. За своїм юридичним статусом вони були регіональними підрозділами центральних державних закладів і підпорядковувалися міністерствам, головним управлінням, Святішому Синоду, Канцелярії по закладах Відомства імператриці Марії Федорівни тощо.

Історія створення Київського інституту шляхетних дівчат імператора Миколи I Відомства імператриці Марії Федорівни (1838–1919) наочно репрезентує ставлення держави до організації і розвитку вищої освіти жінок з елітних верств Російської імперії¹. 5 травня

1764 р. Урядовим Сенатом було видано указ про відкриття у Санкт-Петербурзі, при Воскресенському Новодівочому монастирі, Виховного товариства (так називався тоді Смольний інститут) для 200 благородних дівчат, метою якого було підготувати дворянок до більш активного суспільного життя, а міщанкам, у свою чергу, надати такі знання, які були доступні тільки вищому суспільству. Заснування цього закладу стало початком систематичної жіночої освіти в державі.

Статутом Київського інституту шляхетних дівчат передбачалося забезпечення безкоштовного виховання дітей дворян біднішого стану Київської, Волинської та Подільської губерній і, за помірну плату, отримання такої самоосвіти доньками заможних батьків². Відкриття Інституту шляхетних дівчат у Києві (1838 р.) було спричинене тим, що російський уряд визнав недосконалість системи виховання шляхетних дівчат у монастирях та пансіонах Південно-Західного краю і взяв на себе всі турботи з виховання та освіти місцевого населення³.

З перших днів існування Інституту та протягом багатьох років його очолював один із славетних державних діячів Російської імперії, герой Бородінської битви, Київський, Волинський та Подільський генерал-губернатор, сенатор Дмитро Гаврилович Бібіков. Він, як ніхто інший, розумів і відчував державну важливість вищої школи у Південно-Західному краї. Помічнику з особливих доручень графу Льїнському було наказано виїхати до Полтави, де вже існував подібний заклад, оглянути його місцезнаходження та ознайомитися з організацією роботи, скласти опис та зробити малюнки. Принагідно зазначимо, що завдання було виконано бездоганно: Д.Г. Бібіков отримав всю необхідну документацію, зокрема статuti, розпорядок роботи інституту і навіть зразок обладнання – залізне ліжко⁴. З ім'ям Д.Г. Бібікова пов'язана фундація фізичного кабінету та бібліотеки Київського інституту, до якої він передав чималу кількість власних книжок⁵.

Упродовж 1871–1878 рр. інспектором класів був доцент російської словесності Університету св. Володимира І.П. Хрущов, який не тільки започаткував проведення “літературно-музичних вечорів”, але й придбав для Інституту доволі значну частину навчальних посібників, які стали основою дитячої бібліотеки (1872 р.). Тим самим він реалізував на практиці ідеї видатного російського вченого і педагога К.Д. Ушинського, який у 1862 р. висловив думку про

те, що раціональна організація і постійне поповнення бібліотек є однією із суттєвих умов для успішної освіти вихованок жіночих навчальних закладів. На думку К.Д. Ушинського, у кожному навчальному закладі повинні бути організовані принаймні дві спеціальні бібліотеки: перша – призначена безпосередньо для вчителів-вихователів, яка б складалася з літератури, необхідної для продовження самоосвіти та розширення світогляду, і друга – для вихованок, книжки якої сприяли б розвитку розумових та моральних здібностей дівчат та мали бути прочитаними ученицями протягом навчання⁶.

Перегляд архівних матеріалів дає змогу відтворити деякі важливі факти з історії бібліотеки Інституту. З них дізнаємося, що інспектор класів О.Г. Петров 2 березня 1842 р. звертається до Д.Г. Бібікова з проханнями надати розпорядження щодо закупівлі навчальних посібників для 60-ти вихованок та придбання великих шаф для бібліотеки (література вже не вміщувалася у шафах, отриманих з Університету св. Володимира)⁷, а також меблів для читального залу (2 довгих столи, 24 стільці, 7 лакованих шаф з дубової деревини, 3 дзеркала, 4 лампи з дзеркальним рефлектором)⁸. У свою чергу, з короткого звіту С.І. Шадуара – скарбника та бухгалтера Інституту – стає зрозуміло, на що були витрачені відпущені 800 руб., – на придбання навчальних посібників, збірників музики для танцкласу, усього необхідного для вишивання, а також на запрошення та сплату послуг настроювача фортепіано⁹.

У звіті про стан бібліотеки від 18 березня 1862 р. йдеться тільки про фонд дитячої бібліотеки, який на той час складав 3982 назви літератури у 8328 томах. З них: російською мовою – 709 назв, французькою – 2121, німецькою – 159, польською – 933 назви. У 1881 р. до бібліотеки надійшло 27 назв літератури у 450 томах, з них 3 іноземних журнали – 19 одиниць, 4 вітчизняних – 3 одиниці. Зафіксовано також недостатність навчальних посібників на кількість вихованок, зокрема лексикони розподілялися по 1 примірнику на 5 учениць¹⁰.

Звіт про витрати на утримання Інституту за 1871 р. наводить кошти, заплановані на придбання книг та наочних класних приладь з розрахунку на кількість вихованок – 2000 руб. на 200 учениць, тобто 10 руб. на одну особу¹¹.

У звіті про стан Київського інституту шляхетних дівчат на 1 січня 1877 р. знаходимо більш повну кількісну інформацію про фонди бібліотек: фундаментальна бібліотека тоді налічувала 647 назв лі-

тератури у 1510 томах, класна бібліотека – 457 назв у 4688 томах. Протягом року для фундаментальної бібліотеки було придбано 378 назв книг у 864 томах, для класної – 66 назв у 79 томах, для бібліотеки посібників – 18 назв у 224 томах¹².

Звіт про роботу бібліотеки Інституту за 1883/84 навчальний рік за підписом завідувача бібліотеки викладача Федора Домарадського свідчить про особливе відношення адміністрації до збереження бібліотечних фондів. Завідувач скаржився на жалюгідний стан та поганий зовнішній вигляд навчальних посібників 1-го класу: вихованки, на його думку, ще не мали шанобливого ставлення до книги як до провідника науки. Якщо траплялися книги з вирваними сторінками і написами на полях та оправах, то доводилося вилучати їх з обігу, а в наступному навчальному році ці вилучені з вжитку посібники, які займали декілька шаф, необхідно було продати, щоб під час літніх канікул на ці гроші придбати та опрацювати необхідну літературу¹³.

23 липня 1886 р. Ф. Домарадський у доповідній записці до Ради Інституту вносить ряд пропозицій, спрямованих на вдосконалення правил користування бібліотекою: він пропонує постійно мати в бібліотеці розпорядження за підписом начальниці Інституту про обов'язкове повернення книжок за першою вимогою бібліотекаря, про утримування книг не більше 6-ти місяців, а навчальних посібників – не більше навчального року, а також про запровадження правила: кожний читач повинен розписуватися за отриману літературу.

Ф. Домарадський радив зібрати перед канікулами у всіх викладачів відомості стосовно того, які підручники їм будуть потрібні у кожному класі на наступний навчальний рік, щоб забезпечити придбання цієї літератури бібліотекарем до початку занять (у кількості 25 одиниць на клас)¹⁴.

У рапорті до Ради Інституту від 20 січня 1888 р. Ф. Домарадський відмічає недоліки, що мали місце при перенесенні бібліотеки до нового приміщення. Це, зокрема, незручності у видаванні книжок, під час якого в приміщенні бібліотеки відвідувачі разом з вихованками розміщуються навколо столів, закладених книжками, відчинено шафи з книгами, ведуться гучні розмови, що негативно впливає на обслуговування читачів та збереження фондів. Уроки музики також не дозволяють бібліотекарю нормально працювати. Отож завбібліотекою просить перенести години прийому відвіду-

вачів на пізніший час, поставити музичний інструмент якнайдалі від бібліотеки, забезпечити наявність замків на дверцятах. У разі невиконання викладених вимог бібліотекар знімає з себе всю відповідальність за збереження фондів¹⁵.

14 червня 1888 р. Ф. Домарадський передав фундаментальну та дитячу бібліотеки новому завідувачому І. Шостаку.

Керівникам навчальних закладів Відомства установ імператриці Марії Федорівни у формі циркуляру від 20 листопада 1890 р. за підписом Почесного опікуна графа Протасова-Бахметова було надіслано перелік форм та правила ведення каталожних книжок на всі матеріали, які будуть придбані на користь бібліотеки, що сприяло б зручнішому контролю з боку адміністрації. Кожна бібліотека повинна була мати та регулярно поповнювати три каталоги:

1) господарський (порядковий) каталог (всі книги та навчальні посібники записуються за датою їхнього придбання, незважаючи на зміст);

2) систематичний каталог фундаментальної бібліотеки (книги мають бути записані за предметами);

3) систематичний каталог учнівської бібліотеки (записуються книги та посібники, які видаються вихованкам для занять у класі за їхніми навчальними предметами)¹⁶.

Найповнішу інформацію про стан бібліотеки Інституту можна отримати з відомостей про діяльність Київського інституту шляхетних дівчат за 1907/08 навчальний рік. На той час фундаментальна бібліотека налічувала 2475 назв літератури у 5029 томах та розподілялася за відділами предметного каталогу так: богослов'я – 199 назв – 255 томів; філософія та педагогіка відповідно – 110 – 174; правознавство, політика, суспільствознавство – 28 – 34; природознавство – 86 – 121; медицина – 4 – 4; математика та військова наука – 29 – 32; технології та сільське господарство – 5 – 11; художня література – 28 – 34; ігри – 1 – 1; історія: філософія історії – 10 – 19; загальна історія – 304 – 621; загальна історія Росії – 125 – 278; загальна історія літератури – 111 – 143; естетика, географія, подорожі – 223 – 334; словесність: мовознавство – 191 – 222; поезика – 182 – 324; красномовство – 14 – 14; повісті та романи – 517 – 682; бібліографія – 8 – 8; періодичні видання та повні зібрання творів різних авторів, різне – 285 – 1687.

Бібліотека вихованок розподілялася за трьома віковими кате-

горіями та загалом складалася з 2510 томів: бібліотека молодшого віку (VII–VI кл.) – 717; бібліотека середнього віку (V–IV кл.) – 1084; бібліотека старшого віку (III–I кл.) – 709.

У бібліотеці для молодшого віку література розподілялася так: французька – 83 томи, німецька – 52, російська – 506, релігійно-моральна – 76.

У бібліотеці для середнього віку: оповідання та повісті – 450 томів, з географії та історії – 134, з природознавства – 75, франкомовна – 170, німецькомовна – 130, журнали – 125.

У бібліотеці для старшого віку: повісті та оповідання – 180 томів, з історії – 29, з географії – 67, з природознавства – 35, франкомовна – 232, німецькомовна – 166.

Алфавітний список російськомовних книг бібліотеки для старшого віку налічував 65 одиниць; бібліотеки для середнього віку – 239, бібліотеки для молодшого віку – 123, крім того, виписувалися російські журнали: “Семейные вечера”, “Детский отдых”, “Детское чтение”, “Родник”, “Мой журнал”, “Задушевное слово”.

У зазначених вище відомостях висвітлювалися також і функціональні недоліки фундаментальної та учнівської бібліотек, зокрема, недостатнє комплектування фондів, що особливо відчувалося стосовно складу бібліотеки вихованок, яка свого часу виокремилася з фундаментальної бібліотеки, перебравши до себе витриману з морального боку літературу російською, французькою, німецькою мовами¹⁷.

Київський інститут шляхетних дівчат, так само як й інші навчальні заклади цього типу, безсумнівно сприяв поширенню культури у Південно-Західному краї, підготувавши значний за кількістю контингент добре вихованих та освічених учительок та вихователюк не лише для приватної практики, а й для середніх жіночих навчальних закладів, тим самим подекуди витіснивши іноземних педагогів, які значно поступалися випускницям Інституту за рівнем своєї підготовки.

Для організації вищої технічної освіти в Україні Київ був обраний з багатьох міркувань. На той час він був одним з найбільших промислових і культурних осередків Російської імперії, адміністративно-політичним і торговельно-промисловим центром її Південно-Західного краю, вузлом залізничних, водних і транспортних комунікацій, нарешті, містом зі сформованими університетськими традиціями.

Політехнічний інститут було запропоновано відкрити з чотирма

основними факультетами – хімічним, механічним, інженерним та сільськогосподарським, а від 1918 р. почав працювати ще й п'ятий факультет – електротехнічний. Особлива нарада при Міністерстві фінансів визнала за можливе запровадити у Київському політехнічному інституті (КПІ) 4-річний курс навчання, на зразок багатьох вищих навчальних закладів Західної Європи та Північної Америки¹⁸. Педагогічний колектив в основному сформувався на кінець 1899 р. До особового складу Інституту обов'язково належав бібліотекар та його помічник. Одночасно з відкриттям КПІ у 1898 р. запрацювала й головна бібліотека Інституту. На неї було відпущено 3000 руб. з коштів Інституту, на які було придбано 556 книг і 17 журналів. Як дари до бібліотеки надійшли приватні колекції та окремі збірки, а саме: цінна бібліотека професора О.П. Бородіна, подарована його вдовою (близько 1154 томів книг з інженерних дисциплін); значна кількість книжок від Департаменту торгівлі та мануфактур; від удови генерала Самойлова – його бібліотека, що налічувала близько 300 книг для майбутніх інженерів; бібліотека покійного професора Київського університету І.І. Рахманінова, отримана від його спадкоємця І.Г. Рекашева. Багато книг надійшло від В.В. Ігнатовича-Завілейського, Н.М. Метельського, М.О. Тихомандрицького, від Департаменту землеробства, Лісового Департаменту та Відділу сільської економіки і статистики Міністерства землеробства. Книги, які були пожертвовані державними установами та приватними особами, склали половину від загальної кількості одержаної бібліотекою літератури, і саме так було закладено основу книжкового фонду фундаментальної бібліотеки Інституту¹⁹.

У 1900 р. директор Київського політехнічного інституту В.Л. Кирпичов подав клопотання до Департаменту торгівлі та мануфактур про дозвіл на видання наукових праць Інституту під назвою “Известия Киевского Политехнического института”. Книжковий запас бібліотеки поповнився за рахунок продажу першого тому “Известий”, який вийшов друком 1901 р. Завдяки цьому виданню бібліотека розпочала систематичний обмін з бібліотеками Росії, Німеччини, Польщі, Франції, Швейцарії, Австрії.

Першим бібліотекарем КПІ впродовж 1898–1902 рр. був М.Ф. Біляшівський, український археолог, етнограф, мистецтвознавець, згодом (з 1919 р.) академік Української академії наук. Він упорядкував і затвердив Статут бібліотеки, створив рухомий каталог на її

фонди (це була конструкція у вигляді дугоподібного металевого стрижня, котрий пропускали крізь отвір у каталожних картках і замикали так, щоб картки могли вільно рухатися вздовж стрижня і, не міняючи своїх місць, завжди могли перетасовуватися)²⁰, склав схему систематичного каталогу, почав підтримувати зв'язки із закордонними книжковими фірмами. У роботі йому допомагали один помічник і один службовець. Бібліотека перебувала на той час у невеличкому приміщенні хімічного корпусу. У 1901 р. її було перенесено до просторої зали головного корпусу Інституту. На 01.01.1907 р. книжковий фонд бібліотеки складав 11 794 назви книг і журналів, що становило 24 442 прим., а на 01.01.1908 р. – вже 12 767 назв та 26 846 прим. На 01.01.1913 р. фонд вже складав 18 130 назв та 45 325 прим. книг та журналів. У середньому щорічне поповнення книжкових надходжень становило близько 1000 назв книг та 400 назв журналів²¹.

За звітом на 12 грудня 1917 р. фундаментальна бібліотека налічувала 20 921 назву книг та періодики у приблизно 50 000 прим. За навчальний рік надійшло до бібліотеки 840 назв у 1274 томах, придбано 127 назв книжок у 155 томах, подаровано – 713 назв у 1119 томах, журналів 253 назви, з них: 133 – платні, 120 – безкоштовні. В 1916 р. книговидача склала 8916 томів, за 1917 р. – 6130 томів, але найбільшим попитом користувалися журнали – 1697 прим., а у 1916 р. – 890 томів, професурі було видано 1481 том, студентам – 216 прим. літератури²².

У звіті за 1904 р. згадуються два основних підрозділи бібліотеки: фундаментальна бібліотека, що включала науково-технічну літературу і періодику, та студентська бібліотека підручників, до складу якої входили студентський абонемент і читальня. Із загальної маси літератури фундаментальної бібліотеки виділився довідковий відділ, де були зібрані найважливіші видання з кожної спеціальності (всього 481 назва), якими можна було користуватися тільки в читальному залі. Існувала ще т. зв. бібліотека навчальних посібників, яка забезпечувала підручниками неплатоспроможних студентів. У складі фундаментальної бібліотеки був сформований великий фонд періодики, який став основою журнального відділу, створеного у 1902 р.

У Статуті Інституту було зазначено, що бібліотека функціонує як навчально-допоміжний структурний підрозділ навчального закладу: фундаментальна бібліотека підпорядковувалася бібліотекареві, а бібліотека підручників – Бібліотечній комісії. Ця комісія займалася

загальною організацією і наглядом за бібліотекою. До її складу входили викладачі КПІ. У різні роки Бібліотечну комісію очолювали відомі професори Інституту – М.І. Коновалов, С.П. Тимошенко, О.О. Радцига, В.Г. Шапошніков, Є.О. Патон.

Фонд студентської бібліотеки, згідно зі звітом за 1902/03 навчальний рік, на 1 травня 1903 р. налічував 1075 томів книг та 265 журналів. Зокрема, було подаровано В.Г. Короленком – 4 томи, О.І. Новиковим – 6, Є.П. Вотчалом – 3, О.О. Радцигою – 2, Повольське земство пожертвувало 5 томів. У 1903 р. читачі отримали 45 назв газет, 30 прим. журналів та 4187 томів книжок, але з 1256 студентів Інституту літературою з цієї бібліотеки користувалися лише 397²³.

Переглядаючи звіт студентської бібліотеки навчальних посібників за 1903 р., слід відзначити деякі цікаві факти. На утримання цієї книгозбірні Радою Інституту було асигновано 500 руб., що дозволило придбати необхідну літературу для студентів старших курсів. Інспекція Інституту передала до фонду 291 том, ще надійшло 102 прим., з яких 28 було придбано, дари склали 74 томи. До останніх, зокрема, належало 35 томів різних лекцій, переданих згідно з Постановою Правління Інституту та 39 – як пожертви від професури та приватних осіб²⁴.

Звіт бібліотеки-читальні за 1907–1908 навчальний рік свідчив, що її книжковий фонд становив тоді 2563 прим., було придбано 772 друк. од., книговидача склали 5667 од., журналів – 1149 од., на абонемент було видано 456 од. Для більшої зручності користування книгами був організований картковий каталог та виданий друкований каталог, який у зв'язку з періодичним поповненням фонду, міг мати додаткові видання²⁵.

Взявши за основу своєї діяльності правила фундаментальної бібліотеки Університету св. Володимира, бібліотека КПІ, тим не менш, постійно удосконалювала власні правила. Так, Правила фундаментальної бібліотеки КПІ, прийняті у 1913 р., були значно демократичнішими і оптимальнішими ніж попередні, затверджені у 1902 р. Згідно з новими правилами закупівля літератури довідкового, бібліографічного, загального характеру здійснювалася виключно з коштів “паю загальних видань”; всі придбання мали бути винятково наукового характеру, газети та журнали загальнолітературного напрямку не могли бути придбані за «штатні кошти». Новації суто бібліотечного процесу обслуговування читачів поля-

гали, наприклад, у тому, що «виписування та придбання видань, на які надійшли запити, але їх немає в бібліотеці», мали виконуватися бібліотекарем у тижневий термін від дня подання заявки; заборонялося «застосування чорнил під час читання цінних видань, а також калькування чорнилом малюнків на прозорому папері»; студент, який бажав користуватися інститутською бібліотекою та брати книги додому, «повинен пред'явити квиток на право слухання лекцій та залишити його під заставу»; «професура та почесні члени Інституту можуть брати книги додому без обмеження; викладачам та лаборантам видається не більше 30 томів, службовцям та особам, які залишені при інституті, не більше 15 томів, а студентам і стороннім відвідувачам не більше 3-х томів строком не більше місяця» тощо²⁶.

Правила користування книгами зі студентських бібліотек дещо відрізнялися від правил фундаментальної бібліотеки. Розглянемо Статут студентської бібліотеки-читальні Інституту [1904 р.]:

1. Бібліотека-читальня має за мету надати студентам матеріал для читання з гуманітарних та природничих наук, літератури та мистецтва, а також дати можливість слідкувати за періодичною пресою, для чого їй випишуються газети і журнали.

Примітка: Крім російських видань, бібліотека-читальня отримує видання іншими мовами, які видаються в Росії, якщо на такі видання будуть подані вимоги.

2. Бібліотека-читальня має право випикувати закордонну пресу.

3. Крім студентів, абонентами бібліотеки можуть бути відвідувачі читального залу, службовці Інституту, професори, лаборанти та інші особи.

4. Відбір видань для бібліотеки-читальні здійснює комісія, яка орієнтується на вимоги студентів. Списки цих видань затверджує професор – попечитель бібліотеки та повідомляє про це Правлінню Інституту.

Примітка: У бібліотеці-читальні є книга, до якої абоненти бібліотеки та відвідувачі читальні записують свої побажання щодо придбання того чи іншого видання.

5. Кошти бібліотеки-читальні складаються з плати абонентів бібліотеки-читальні; грошового відшкодування з боку Інституту; пожертв; доходів від читання лекцій, проведення вечорів та інших масових заходів, які відбуваються з ініціативи Комісії бібліотеки-читальні та з дозволу ректора Інституту.

6. Справи бібліотеки-читальні веде Комісія, що складається з 16 студентів, яких обирають кожного року по 1-му представнику від курсу, та професора-попечителя, якого запрошують щороку за згодою ректора Інституту. Список членів Комісії – студентів та професора-попечителя затверджується Правлінням Інституту.

7. Всі питання вирішує Комісія бібліотеки-читальні більшістю голосів, і рішення затверджуються професором-попечителем.

8. Різні функції з ведення справ бібліотеки-читальні Комісія розподіляє між своїми членами.

9. Комісія бібліотеки-читальні готує 2 рази на рік звіти про роботу та стан майна, які затверджує професор-попечитель та ректор Інституту.

10. Ключі від приміщень бібліотеки та книгосховища зберігаються як у завідуючого бібліотекою-читальнею, так і у ректора Інституту.

11. Комісія бібліотеки-читальні встановлює порядок видачі та прийому книг і журналів як додому, так і в читальні, розміри сплати за читання вдома та в читальні тощо.

12. За неправильне ведення справ та зникнення майна бібліотеки відповідає Комісія бібліотеки-читальні.

13. Усі особи, які запрошуються для потреб читальні, як і члени Комісії, знаходяться у повному розпорядженні ректора Інституту.

14. Бібліотека-читальня на загальних засадах знаходиться під наглядом Інспекції Інституту.

15. Порушення встановлених правил бібліотеки-читальні може привести до закриття її ректором Інституту.

16. Професор-попечитель: бере участь у справах бібліотеки-читальні як член Комісії; затверджує всі постанови Комісії, протоколи, звіти та розрахунки; призначає, у разі потреби, екстренне засідання членів Комісії і сам на ньому головує²⁷.

Правління студентської бібліотеки КПІ, звітуючись за 1907/08 навчальний рік, наголосило на тому, що для зручнішого користування книжками з фонду було організовано картковий каталог та опубліковано друкований каталог, до якого, якщо буде потреба, будуть укладатися доповнення²⁸.

Ознайомимося зі Статутом бібліотеки навчальних посібників Інституту [1902 р.]. Метою бібліотеки є:

1. Закупівля потрібної кількості примірників навчальних посібників для видачі їх студентам.

2. Виписування та придбання необхідних курсів лекцій для студентів.

3. Придбання літератури, яка користується попитом у викладачів та студентів у необхідній кількості примірників.

4. Організація продажу курсів лекцій професорів Інституту (за узгодженням з видавництвами).

5. Налагодження стосунків з професурою та бібліотеками інших навчальних закладів стосовно надсилання їм курсів лекцій Інституту.

У звіті також визначалося, на які кошти функціонувала бібліотека, зокрема:

1. Для досягнення мети Інституту бібліотека отримує щорічні асигнування з бюджету.

2. Виплати за рахунками проводяться з бюджету з дозволу Правління після подання заявок на літературу професурою завідувачу бібліотекою.

Управління бібліотекою.

1. До складу Комісії, яка веде справи бібліотеки, входять обрані з різних курсів студенти та професор-попечитель.

2. Комісія встановлює правила користування бібліотекою, розподіляє між своїми членам обов'язки з управління та ведення звітності по бібліотеці.

3. Комісія представляє два рази на рік звіт до Правління та проводить інвентаризацію майна²⁹.

Аналіз історії діяльності вищих навчальних закладів різних типів і форм та їхніх бібліотек дозволить використати уроки минулого в сучасних умовах задля врахування цього досвіду при подальшому формуванні національної системи освіти і ролі бібліотек у цьому історичному процесі.

¹ *Афанасьєва З.* Забута сторінка світської освіти (Київський інститут шляхетних дівчат) // *Пам'ять століть.* – 2006. – № 6. – С. 37–45.

² *Захарченко М.М.* История Киевского Института благородных девиц, 1838–1888 гг. – К., 1889. – С. 12.

³ *Шероцький К.В.* Київ : Путівник. – К., 1994. – С. 340. – Репр. відтворення вид. 1917 року.

⁴ Держ. арх. м. Києва, ф. 144, оп. 1, спр. 7, арк. 1.

⁵ *Коржов Д.Ю.* Розвиток системи вищої освіти в Україні (кінець XIX – початок XX ст.). – Вінниця, 1996. – С. 108–113.

⁶ *Черетин Н.П.* Императорское воспитательное общество благородных девиц: исторический очерк, 1764–1914 гг. – СПб., 1914. – С. 310.

-
- ⁷ Держ. арх. м. Києва, ф. 144 , оп. 1, спр. 74, арк. 2.
⁸ Там само, арк. 4.
⁹ Там само, спр. 62, арк. 1.
¹⁰ Там само, оп. 6, спр. 4, арк. 159 –160.
¹¹ Там само, оп. 1, спр. 285, арк. 12.
¹² Там само, оп. 4, спр. 28, арк. 6.
¹³ Там само, оп. 1, спр. 463, арк. 2.
¹⁴ Там само, арк. 5.
¹⁵ Там само, арк. 9.
¹⁶ Там само, ф. 90, оп. 1, спр. 2261, арк. 1.
¹⁷ Там само, ф. 144, оп. 1, спр. 1006, арк. 14.
¹⁸ Київський політехнічний інститут : Нарис історії. – К., 1995. – С. 5.
¹⁹ *Дригайло В.Г., Дригайло С.В.* 100 років Науково-технічній бібліотеці НТУУ “КПІ” ім. проф. Г.І. Денисенка. – К., 2000. – С. 9.
²⁰ Энциклопедический словарь / Брокгауз и Ефрон. – СПб., 1895. – Т. 28 (XIV-A). – С. 711–712.
²¹ *Дригайло В.Г., Дригайло С.В.* 100 років Науково-технічній бібліотеці НТУУ “КПІ” ім. проф. Г.І. Денисенка. – С. 13.
²² Держ. арх. м. Києва, ф. 18, оп. 1, спр. 1755, арк. 38.
²³ Там само, спр. 320, арк. 23–25.
²⁴ Там само, арк. 23–25.
²⁵ Там само, арк. 106.
²⁶ Там само, спр. 17, арк. 166.
²⁷ Там само, оп. 5, спр. 12, арк. 27.
²⁸ Там само, оп. 1, спр. 320, арк. 106.
²⁹ Там само, спр. 320, арк. 15.

Summary

The article deals with the history of the foundation and activities of the libraries of the Seminary for young ladies and the Polytechnical School. The libraries are represented as fundamental and specialized, their acquisitional management and archive structures are analyzed.

Key-words: library, higher educational institutions, Seminary for young ladies, Polytechnical School, librarian, acquisition, reader service.